

ЎЗБЕКИСТОНДА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИНИШИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Гулнора Файзуллаевна Исмоилова

Тошкент ахборот технологиялари университети доценти

fayzullayevna72@mail.ru

Малика Мухамаджоновна Парпиева

Тошкент ахборот технологиялари университети ассистенти

malikarpieva1983@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ўзбекистонда инновацияларни давлат томонидан тартибга солинишининг хусусиятлари ва иқтисодиётда инновацион жараёнларни ривожланиши, илмий-техник салоҳиятидан самарали фойдаланиш имконини беради. Бу жараённи ислоҳ қилиш натижасида корхоналар замонавий турдаги технологиялар билан таъминланади ва янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашади. Бу эса маҳаллий товарлар бозорини кенгайтиришга ва мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотлари ҳажмида инновацион маҳсулотлар ҳажмини ортишига олиб келади. Ушбу мақолада иқтисодиётда соҳада инновацияларни давлат томонидан тартибга солинишининг хусусиятлари масалалари илмий жиҳатдан ёритилган.

Калит сўзлар: Инновация, иқтисодиёт, модернизация, техник, технологик, илм-фан, технологик, давлат, хусусиятлар.

ABSTRACT

Features of the state regulation of innovations in Uzbekistan and the development of innovative processes in the economy allow for the effective use of scientific and technical potential. As a result of reforming this process, enterprises will be provided with modern types of technologies and will specialize in the production of new products. This will lead to the expansion of the domestic market of goods and increase the volume of innovative products in the GDP of the country. This article scientifically deals with the organization of innovative activities in the field of economics.

Keywords: Innovation, economics, modernization, technical, technological, science, technological, state, features.

КИРИШ

Маълумки замонавий миллий иқтисодиёт самарадорлигининг асосини табиий ва меҳнат ресурслари билан бир қаторда, мамлакатнинг инновация салоҳияти ташкил этади. Бундан фойдаланиш макроиқтисодий барқарорлик, реал секторлар рақобатбардошлигини таъминлаш, етакчи тармоқларни техник ва технологик даражасини кўтариш ва бошқаришнинг замонавий усулларини жорий этишда кенг имкониятларни очиб беради. Бу имкониятлар аввало фундаментал тадқиқотлар, илм-фан янгиликлари, янги билимлар, замонавий ахборот технологиялари ва хизмат кўрсатиш усулларида намоён бўлади.

Инновациялар иқтисодиётни модернизациялашни, ишлаб чиқаришнинг техник ва технологик базасини узлуксиз янгиланишини, янги рақобатбардош маҳсулотларни ўзлаштириш, товарлар ва хизматларнинг жаҳон бозорларига самарали кириб боришини таъминлашга йўналтирилади. Инновацион йўналишга асосланган иқтисодий ўсиш ривожланишнинг эволюцион натижаси бўлиб, унинг моҳиятини фундаментал фанлар, янги илмий ишланмалар, назарий ва амалий кашфиётлар, бошқарувнинг янгича усуллари ташкил этади. Бунда асосий эътибор иқтисодий фаолиятдан кутилаётган мақсад, унга эришиш йўллари, бу йўналишда рақобат муҳитининг мавқеи ва таъсирига қаратилмоғи лозим.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Инновацион жараёнларни давлат томонидан тартибга солинишининг зарурлиги биринчи навбатда, уларнинг иқтисодиёт ва умуман жамият учун ўсиб бораётган аҳамиятидан келиб чиққан. Иқтисодиётнинг тузилиши инновациялар таъсири остида ўзгаради. Ахир ресурслардан фойдаланишнинг самарадорлигини ўсиши ҳисобига уларни бир қисми бўшайдилар ва фаолиятнинг бошқа соҳаларига қайта тақсимланадилар. Масалан, қишлоқ хўжалигида банд бўлганларнинг улуши қисқаради, хизматлар соҳасида эса ўсади. Бундан ташқари, инновациялар янги ишлаб чиқаришлар, соҳаларни вужудга келиши ва мавжуд бўлганларни аста-секин барҳам топишининг бевосита сабабачи бўладилар. Инновацияларнинг жамиятни иқтисодий ташкил қилинишини ҳам ўзгартирадилар. Янги ижтимоий институтлар ва хўжалик ташкилотлари (масалан, венчурли фирмалар) пайдо бўладилар, улар ўртасидаги ўзаро алоқалар ўзгарадилар. Мулкнинг тузилишида силжишлар содир бўлади. Бошқарув технологияси такомиллашади: вертикал таъсир кўрсатишлар борган

сари горизонталлар билан тўлдирилади ва алмаштирилади. Иқтисодий деражатлар томонидан тартибга солишнинг мазмуни ҳам ўзгаради. Инновацион жараёнлар борган сари каттароқ социал аҳамият касб этадилар. Янгилик киритишлар билан яратилган иқтисодий ўсиш нафақат аҳолини турмуш даражасини оширишга имкон беради, балки бандлик муаммоларини янги юқори иш ҳақи тўланадиган иш жойларини ташкил қилиниши ҳисобига ҳал қилиниши, таълим ва соғлиқни сақлаш даражасини оширишга ёрдам беради. Ҳозирги дунёдаги инновацион жараёнларнинг интенсифлиги экологик муаммоларни анча кескинлаштирган. Бир қатор йўналишлар бўйича атроф муҳитга антропоген юклама мушкул чегарага яқинлашмоқда, уни орқасида моддаларни табиатдаги меърий ўзгариб туришини бузилиши муқаррардир. Бошқа томондан, фақат инновациялар ёрдамида инсон ва табиат ўртасидаги муносабатни уйғунлаштириши мумкин. Худди илмий – техник ютуқлар ишлаб чиқаришнинг тузилмаси ва истеъмолни рационаллаштириш ҳамда қайтадан айланувчи технологияларни тарқатиш йўли билан ўрни тўлдирилмайдиган ресурслардан фойдаланишни ва зарарли чиқиндиларни камайитиришга имкон беради. Бу муаммолар жаҳон ҳамжамияти томонидан қабул қилинган, барқарор экологик мувозанатни кўзда тутувчи 21 – асрда барқарор ривожланиш концепцияси муносабати билан айниқса долзарбдир. Ўтган аср хўжалик ҳаётини муддат билан интернационаллашуви билан маълум бўлади. Кўпинча интеграциянинг юқори даражасида эга халқаро характер инновацион жараёнларни ҳам касб этади. Ҳар хил мамлакатларни инновацион соҳада кооперациялашиши ресурсларни янги илмий – техник натижаларни олиш, ҳам буюмли ва ҳам буюмли бўлмаган шакллардаги технологияларнинг трансферти, жаҳон илмий - инновацион инфратузилмасини яратилиши ўз моҳиятига кўра глобал характерга эга инновацияларни амалга ошириш мақсадида бирлаштирилиши орқали содир бўлади. Илмий - техник тараққиётнинг ҳозирги кўламларида кўпгина инновацион лойиҳаларни битта, ҳатто энг ривожланган мамлакатларни амалга оширишга кучлари етмайди. Аммо мамлакатда худди шундай илмий – техник база, ҳамда ҳориждан инновацияларни қабул қилишни таъминловчи механизмлар мавжуд бўлмаса жаҳон инновацион жараёнларига тўлақонли интеграциялашнинг иложи бўлмайди. Мамлакатнинг меҳнат тақсимотида кўшилишининг даражаси ва самардорлиги товарлар ва хизматларнинг жаҳон бозорларидаги унинг тутган ўрни, малакали мутахассисларнинг мавжудлиги билан таърифланади. Ушбу параметрлар табиий

ресурсларга эксклюзив эгаллик қилиш ёки экстенсив характердаги бошқа афзалликлар билан камроқ даражада ва маҳсулотнинг рақобатбардошлигини таъминловчи инновациялардан фойдаланиш билан борган сари кўпроқ даражада белгиланадилар.

Миллий иқтисодиётнинг глобал рақобатбардошлигини инновацион жараёнларни ривожланиши даражасига боғлиқлиги – инновацияларнинг умумдавлат аҳамиятидаги муҳим жиҳатидир. Аммо инновацион жараёнларни давлат томонидан тартибга солинишининг зарурияти нафақат уларнинг умуммиллий аҳамияти, балки иқтисодий мазмуни билан ҳам асосланган. Бир томондан, бозор иқтисодиётига инновациялар – хўжалик юритувчи субъектлар фойдасини бозор талабини яхшироқ қаноатлантириш, ишлаб чиқариш ҳаражатларини рақибларникига нисбатан камайтириш ҳисобига кўпайтиришнинг асосий вазифасидир. Бошқа томондан, классик бозор механизмларини амалда бўлиши шароитларида илмий – техник натижаларни олиш ва уларни хўжалик амалиётига татбиқ этиш анча қийинлашади. Бозор иқтисодиётига эга хорижий мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, илмий – техник ривожланиш масаласида бозорни автоматлаштирилишига тўлиқ суяниш мумкин эмас. Янгилик киритишлардан фойдаланиш фақат у ёки бу корхона ёки минтақанинг хусусий муаммоси бўлмайди, у кўпроқ ижтимоий характерни касб этади, чунки у ёки бу малакатни ривожланишининг социал–иқтисодий истиқболлари борган сари у ерда инновацион жараёнлар қанчалик узвий бораётганига боғлиқдир. Инновацион жараёнларни бошқаришнинг марказлаштирилган усулларининг устуворлиги жаҳон амалиёти томонидан исботланган. Ушбуни ҳамда бизнинг иқтисодиётимизнинг ўзига хослигидан келиб чиққан ҳолда илмий – техник тараққиёт соҳасида давлат томонидан тартибга солишдан воз кечиш ва бозор механизмлари ва хусусий ташаббусга умид боғлаш енгилтаклик бўлиб кўринади.

Инновацион фаолият тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир. Ушбу Қонуннинг мақсади инновацион фаолият соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг инновацион фаолият тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади. Ушбу Қонунда қуйидаги асосий тушунчалар қўлланилади:

инновация — фуқаролик муомаласига киритилган ёки шахсий эҳтиёжлар учун фойдаланиладиган, қўлланилиши амалиётда катта ижтимоий-иқтисодий самарага эришишни таъминлайдиган янги ишланма;

инновацион инфратузилма — инновацион фаолиятни моддий-техник, молиявий, ташкилий-услубий, ахборот, консультатив ва бошқа жиҳатдан таъминлайдиган корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, мулкчиликнинг исталган шаклидаги улар бирлашмаларининг мажмуи;

инновацион лойиҳа — янги ишланмалар яратиш учун бажариш муддатларини, ижрочиларни, молиялаштириш манбаларини ва тегишли инфратузилмани шакллантиришни назарда тутувчи тадбирлар мажмуи;

инновацион фаолият — янги ишланмаларни ташкил этиш, шунингдек ишлаб чиқариш соҳасида уларнинг ўтказилиши ва амалга оширилишини таъминлаш бўйича фаолият;

инновациялар яратиш учун давлат буюртмаси — Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ва қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобига инновацион лойиҳани бажариш учун топширик;

технологиялар трансфери — янги ишланмани у олинадиган (ишлаб чиқариладиган) соҳадан амалда қўллаш соҳасига ўтказишга қаратилган тадбирлар мажмуи;

янги ишланма — мавжуд ўхшаш интеллектуал фаолият натижаларига нисбатан янги белгиларга эга бўлган, амалда қўллаш мумкин бўлган ва амалиётда ундан фойдаланганда катта ижтимоий-иқтисодий самарага эришишни таъминлай оладиган интеллектуал фаолият натижаси (ишлаб чиқариш, маъмурий, тижорат ёки бошқа хусусиятга эга янги ёки мукамал технология, хизмат ва ташкилий-техник ечим).

Инновацион фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш - Инновацион фаолият соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

инновацион ривожлантиришнинг ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинишини таъминлаш;

инновацион фаолият соҳасидаги устувор йўналишларни белгилаш, шу жумладан технологик тараққиётни прогнозлаштириш асосида белгилаш;

инновацион фаолиятни амалга ошириш учун зарур шарт-шароитлар ва инфратузилмани яратиш;

инновацион фаолият субъектларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;

инновацион фаолият соҳасидаги республика, тармоқ ва ҳудудий давлат дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш;

инновацион фаолиятга инвестицияларни жалб этишга кўмаклашиш;

инновацион фаолият соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш;

инновацион фаолият соҳасида кадрларни тайёрлашни, қайта тайёрлашни ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш;

инновацион фаолият соҳасида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш.

Инновацион жарённи ривожланишини бошқаришнинг ўзаги деб давлатнинг илмий – техник сиёсатини ҳисоблаш зарур. Ижтимоий ривожланишнинг барча элементлари ва бўғинларида инновациялар (янгилик киритишлар, илмий-техник ютуқлар)ни яратиш ва тадбиқ этиш бўйича жараёнлар, ҳамда фан ва техника ютуқларини (ҳам ишлаб чиқриш–техник ва ҳам истеъмол белгиланишида) ўзида рўёбга чиқарувчи илмий–техник сиёсатининг объекти бўладилар. Давлат илмий – техник сиёсати:

- илмий – техник ютуқларни татбиқ этилиши ва ишлаб чиқаришни янгиланиши туфайли маҳсулотнинг рақобатбардошлигини таъминловчи инновацион фаолиятни ошишига кўмаклашиши;

- замонавий технологик тартибнинг асосини ташкил қилувчи базисли ва яхшиланувчи инновациялари ҳар томонлама қўллабқувватланишини таъминлаш;

- рақобатли бозор инновацион механизмини самарали фаолият юритиши учун шароитлар яратиши;

- технологияларнинг минтақалараро ва халқаро трансфери, халқаро инвестицион ҳамкорлик, миллий инвестицион тадбиркорликни манфаатларини ҳимоялашга кўмаклашиш зарур.

Инновацион фаолиятни давлат томонидан қўллаб- қувватланишининг аниқ шаклларига қуйидагилар кирадилар:

тўғридан тўғри молиялаштириш;

якка кашфийётчилар ва кичик татбиқ этувчи корхоналарга имтиёзли банк ссудаларини бериш;

катта солиқ имтиёзларидан фойдаланувчи венчурли инновацион фондларни ташкил қилиш; якка кашфийётчилуар учун давлат патентли божларини пасайтириш;

ресурсни тежовчи кашфийётлар бўйича патентли божларни тўлаш муддатларини кечиктириш; технологиялар, технопарклар тармоғини ташкил қилиш ва ҳ.к.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Давлат илмий – техник сиёсатини амалга оширишда фойдаланадиган тартибга солишнинг (тўғридан тўғри ва воситали) шакллари ва усуллари бозор муносабатларини вужудга келиши даврида халқ хўжалигини ижтимоий иқтисодий ўзгаришларида эгилувчан ва адекват бўлиши керак. Ушбу босқичда давлатнинг фаолияти инновацияларни татбиқ этиш ва тарқатишни ҳар томонлама рағбатлантиришга қаратилиши керак. Юқорида баён этилганларни барчаси Ўзбекистонда илм соҳасидаги фаолият ва инновацияларни давлат томонидан тартибга солиниши учун иқтисодий ҳуқуқий механизмларни ишлаб чиқиш зарурлигини таъкидлайди. Республика Вазирлар Маҳкамаси Мувофиқлаштирувчи кенгаши қошидаги фан ва технологиялар бўйича марказ томонидан Ўзбекистонда инновацион фаолиятни ривожлантириш ва технологияларни тижоратлаштириш дастури таёрланмоқда, у бунинг учун керакли инфратузилмани: инновацион фаолиятнинг барча жиҳатлари (мулкчилик ҳуқуқларини тартибга солишдан тортиб қулай инвестицион муҳитни яратиш, фондли ва венчурли молиялаштириш тизими вужудга келтиришгача) учун ҳуқуқий базани; мамлакат инновацион салоҳияти мониторинги учун ахборот блокани; технологиялар ва кўп илм истеъмол қилувчи маҳсулотларни илмий соҳадан ишлаб чиқаришга, миллий ва хорижий бозорларга трансферти (узатиш) тизимларини, технологик менежмент соҳасида мутахассисларни тайёрлаш учун таълим базасини яратишни кўзда тутди. “Ўзбекистон Республикасидаги инновацион фаолият ҳақида”, “Технологияларнинг трансферти ҳақида”, “Тижорат сирини ҳақидаги” қонунлар, Вазирлар Маҳкамасининг “Икки томонлама (ҳарбий ва фуқаролик) қўлланишдаги технологияларни узатиш тартиби ҳақида”, “Ўзбекистон Республикаси фуқароларига хорижий шериклар билан лицензион битимлар бўйича ваколатли мукофотлар тўлаш тартиби ҳақида”, “Экспортга мўлжалланган ишлаб чиқишларни хорижий патентлантиришга валюта

маблағларини ажратиш тартиби ҳақидаги” бир қатор қарорлари ишлаб чиқилмоқда. Уларни қабул қилиниши “Ақлий мулк ҳақида” ва “Хизмат кашфиётлари ҳақидаги” амалдаги қонунлар билан биргаликда илмий-техник фаолиятни амалга ошириш ва ақлий ва саноат мулки объектларидан фойдаланиш жараёнида вужудга келадиган ўзаро муносабатларнинг ҳуқуқий механизмларини йўлга қўйишга имкон беради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва техник-технологик қайта жиҳозлашни рағбатлантиришнинг қўшимча чоралари ҳақида”ги Фармони қабул қилинган.

Ҳақиқий иқтисодий шароитлар ва мамлакатдаги фан ва технологияларнинг у ёки бу соҳасини жаҳон даражасига нисбатан ривожланганлиги даражасига қўшилган ҳолда, илмий-техник сиёсатнинг белгиланган стратегиясини танлаб олиш талаб қилинади. Жаҳон тажрибасидан фан, техника ва технологияларни ривожланишининг учта тамойили: умумий, селектив (танлаб олинмаган) ва бошқалардан ўрганиш маълум. Фан ва технологияни умумий ривожланиши стратегияси, яъни барча мавжуд йўналишлар ва соҳаларда илмий тадқиқотлар ва технологик ишлаб чиқаришларни ўтказиш ҳозирги вақтда республика учун қабул қилиб бўлмайдиган, келажакда эса мамлакатни жаҳон илмий ҳамжамиятига интеграциялашиши ва унинг доирасидаги “Меҳнат тақсимоти” туфайли мақсадга мувофиқ бўлмаслиги мумкин. Ўзбекистон учун селектив ривожланиш ва илғор илмий-техник ишлаб чиқаришларни бошқалардан ўрганиш стратегияларини бирлаштирувчи йўл мақсадга мувофиқроқ кўринади.

Биринчиси (селектив) мавжуд илмий-техник салоҳият ва унинг ҳаракатларини устувор давлат илмий-техник сиёсатига жамлаш асосида иқтисодиётнинг базавий соҳалари учун. Иккинчиси – республикада кучсиз ривожланган ва жаҳон даражасидан анча орқада қолган, аммо иқтисодиёт учун ғоятда зарар йўналишлар учун. Инновацион жараёнларнинг кўрсатиб ўтилган таърифлари, ҳамда давлатнинг ҳозирги жамиятдаги иқтисодий ва ижтимоий роли давлат идораларининг инновацион фаолиятни тартибга солиш бўйича вазифаларини белгилаб беради. Улардан энг муҳимлари қуйидагилар:

1. Инновацион фаолиятни мувофиқлаштириш. Давлатнинг вазифаси – инновацион жараёнларнинг умумий стратегик мўлжалларини белгилаш ва ҳар хил тузилмаларнинг инновацияларни амалга оширишдаги кооперацияси ва ўзаро ҳамкорлигига кўмаклашиш.

2. Инновацияларни рағбатлантириш. Бу ерда марказий ўринни рақобатни рағбатлантириш, ҳамда инновацион жараён иштирокчиларига ҳар хил молиявий субсидиялар ва имтиёзлар эгаллайдилар. Инновацион хатарларни давлат томонидан қисман ёки тўлиқ суғурталаш катта аҳамиятга эга.

3. Инновацион жараёнларнинг ҳуқуқий базасини яратиш. Нафақат ижтимоий ва технологик ўзгаришларга мувофиқ меъёрларнинг барқарорлиги ва ўз вақтида тузатиш киритилишини таъминловчи зарурий қонунларни, балки уларга риоя қилишнинг ҳақиқий амалдаги механизмларини шакллантириш муҳимдир. Илмий-техник маҳсулотларни яратувчилар ва иноваторлар ҳуқуқларини давлат томонидан ҳимоялаш алоҳида ўринга эга.

4. Инновацияларни ходимлар билан таъминлаш. Давлат ўқув юртларидаги ўқиш дастурларининг мазмуни инновациялар генераторларининг ижодий салоҳиятини ривожланиши ва ҳам мутахассисларни янгилик киритишларни қабул қила олишига кўмаклашиши керак. Инновацион инфратузилмани шакллантириш.

5. Давлат ахборот тизимлари – янгиликларни тарқатишнинг асосий каналларидан бирининг фаолиятини таъминлайди, иноваторларга юридик маслаҳат ва бошқа хизматларни кўрсатади. Давлат яна инновацион субъектлар ўртасида воситачи бўлиши, уларга шерикларни қидириб топиш, давлат кафолати остида битимлар тизимиюда ёрдам кўрсатиши мумкин.

6. Инновацион жараёнларни институционал таъминлаш. Бу ерда асосийси давлат сектори (мудофаа, соғлиқни сақлаш, таълим) соҳаларида ИТТКИ бажарувчи ва янгилик киритишларни амалга оширувчи давлат ташкилотлари ва бўлинмаларни ташкил қилишдир.

Давлат яна иқтисодиётда инновацияларни маҳсулотлаштириш ва тақдим этиш нуқтаи назаридан энг самарали ташкилий тузилмалар (йирик корпорацилар, кичик бизнес ва ҳ.к.) тарқатишга кўмаклашади. 7. Инновацион фаолиятнинг ижтимоий мавқеини ошириш. Давлат илмий – техник ютуқлар ва янгиликларни тарғибот қилиш, иноваторларни маънавий рағбатлантиришни ташкил қилади, уларнинг социал ҳимоясини таъминлайди ва ҳ.к.

8. Инновацион жараёнларнинг халқаро жиҳатларини тартибга солиш.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Замонавий иқтисодий ривожланишнинг муҳим омили бўлиб инновацион ривожланиш ҳисобланади. Инновация – бу фан ютуқларидан ва илғор тажрибадан фойдаланишга асосланган техника, технология бошқарув соҳасида

янгилик киритиш, ва шунингдек бозорда тан олинган моддийлашган энг янги илмий ғоядир. Бу тушунчага янада кенгроқ ёндашиш ҳам мумкин: бу ғоялар, изланишлар, ишланмалар трансформацияси натижаси, ижтимоий ишончга кишиларнинг амалий фаолиятида қўллаш орқали интилувчи янги ёки такомиллаштирилган илмий-техник ёки ижтимоий-иқтисодий ечим. Менежментда инновациялар харидорлар томонидан янги ёки янада такомиллашган деб қабул қилинувчи нафларни таклиф этувчи товарлар ёки хизматларни яратиш ва тақдим этиш деб таърифланади. Бироқ, инновацияларга тегишли асосий хусусиятларга янгилик; бозор талабини қондириш; тижорат орқали сотиш киради. Инновацион фаолият тараққиёти бир текис ривожланувчи жараёндир. Доим мазкур соҳада асосий қўшимча ўсишни таъминлаган етакчи тармоқлар, тармоқости соҳалар ва корхоналар мавжуд. Мамлакатда компанияларнинг инновацион фаоллик даражаси маҳсулотлар, хизматлар, технологик жараёнларнинг янги ёки такомиллаштирилган турларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш билан шуғулланувчи корхоналарнинг умумий корхоналар сонига нисбати сифатида аниқланади. Инновацион инфратузилма фундаментал ва амалий тадқиқотларни, лойиҳавий, тажриба-конструкторлик ва технологик ишланмаларни, лойиҳаларни бевосита амалга оширувчи ёки уларга хизмат кўрсатувчи, шунингдек илмий-техник фаолиятга молиявий, маркетинг, ахборот-маслаҳат, ҳуқуқий ва бошқа хизматларни кўрсатувчи, ўз функциялари ва мулкчилик шакллари бўйича турли кўринишдаги институционал тузилмалар тармоғини ифодалайди. Ривожланган ва айрим ривожланаётган мамлакатларда илмий-техник тараққиётнинг жадаллашиши ва тарқалиши миллий, минтақавий ва тармоқ даражасида инновацион тизимларнинг шаклланишига ва амал қилишига кўмаклашди. Инновацион тизим таркибига қуйидагилар киради: - инновацион жараённинг бевосита иштирокчилари; - инновацион фаолият билан шуғулланувчи ёки уни қўллабқувватловчи институтлар; - давлат бошқарув органлари; - инновацион фаолият олиб борилаётган муҳит; - ушбу жараён иштирокчилари ўртасидаги ўзаро алоқалар; - ахборот тарқатиш, технологиялар трансферти ва инновацияларни ёйиш каналлари; - инновацион фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган барча ресурслар йиғиндиси сифатида инновацион салоҳият. Ҳозирги замон иқтисодиётида рақобатдошлик даражасини ошириш масаласига инновацион ёндашиш талаб этилади. Инновацион технологияларни, замонавий илмий ютуқларни саноат тармоқларига жадал жорий қилиш орқали жаҳон

хўжалиги тизимида миллий иқтисодиётнинг ихтисослашувини кенгайтириш ва саноат ишлаб чиқариши таркибини диверсификация қилиш имконини берадиган янги рақобат устунликларини яратиш зарур. Халқаро рақобатга яхши бардош берувчи маҳсулотнинг кўп қисми нисбатан замонавий техника ва технологиядан фойдаланувчи, янги бошқарув ва ташкилий ечимларни жорий қилувчи ташкилотларда ишлаб чиқарилади. Айрим ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиётли мамлакатлар тажрибаси кўрсатишича, инновацион жараёни хорижий инвестициялар, лекин хар қандай эмас, балки узок муддатли ҳамда янги технологиялар ва замонавий менежмент билан бирга кириб келувчи инвестициялар ёрдамида жадаллаштириш мумкин. Ушбу мезонларга фақат бевосита хорижий инвестициялар жавоб беради. Иқтисодиётнинг реал сектори тармоқлари инновацион фаоллигини ошириш ва рағбатлантиришнинг ташкилий иқтисодий механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда ҳаётга кенг жорий этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Реал секторда инновацион фаолият юрита оладиган кадрлар тайёрлаш, тармоқларда илғор технологияларга асосланган чуқур технологик модернизациялаш ва инновацион ривожлантиришни амалга ошириш, янги технологияларни яратиш имконини берувчи тизим билан характерланади. Кўплаб ривожланган ва жаҳон иқтисодиётида етакчи ўрин тутадиган мамлакатлар тажрибаси кўрсатишича, рақобатдошликка эришиш ва дунё бозорларига чиқиш, биринчи навбатда иқтисодиётни изчил ислоҳ этиш, таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, юқори технологияларга асосланган янги корхона ва ишлаб чиқариш тармоқларининг жадал ривожланишини таъминлаш, фаолият кўрсатаётган қувватларни модернизация қилиш ва техник янгилаш жараёнларини тезлаштириш ҳисобидан амалга оширилиши мумкин. Мамлакатни модернизациялаш, саноат тармоқлар рақобатбардошлиги, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва иқтисодий ўсишини таъминлашда инновацион фаолиятни рағбатлантириш муҳим аҳамият касб этади. Хорижий инвестициялар иштирокидаги реал сектор корхоналарининг инновацион ривожланиш йўналиши турли хил омилларга асосланган ўзаро боғлиқ жараёнларни ўзида намоён этади. Ушбу жараёнлар хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий самарадорлигига турлича таъсир кўрсатади. Реал сектор тармоқларида инновацион ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатувчи омилларга қарши курашиш ва инновацион фаолликни ошириш мақсадида ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, техника ва технологияларни

такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат: – янги маҳсулот турларини ишлаб чиқариш учун тўлиқ янги технологик жараёнларни яратиш ва қўллаш орқали маҳсулот сифатини ошириш, хомашёдан фойдаланишни яхшилаш ва хом-ашё базасини кенгайтириш; – ишлаб чиқариш қувватларидан оқилона фойдаланиш, техник ва иқтисодий кўрсаткичларни яхшилаш мақсадида мавжуд тизимни такомиллаштириш; – ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва механизациялаш даражасини ошириш, технологик жараёнларни бошқаришда автоматлашган тизимни яратиш; – тармоқда ихтисослашув ва кооперация алоқаларини янги усулларидан кенг фойдаланиш. Иқтисодиётда фан ва техникага ҳар қандай мамлакатнинг ижтимоийиқтисодий ривожланишини ҳал қилувчи омили сифатида қаралади. Фан ва техникани ишлаб чиқаришга кенг тадбиқ этилиши, инсоннинг интеллектуал салоҳиятини ривожланишига, турмуш тарзининг юксалишига, саноатнинг кенг ривожланишига имконият яратди ва жамиятнинг социал структурасига ижобий таъсир кўрсатади. Ривожланишнинг инновацион типи (ингл. Innovation model of development, нем. Innovationsentwicklung) – ижтимоий ишлаб чиқаришда янги илғор технологияларга урғу бериш, юқори технологиялар асосида маҳсулотлар ишлаб чиқариш, микро ва макроиқтисодий жараёнларда илғор ташкилий ва бошқарув қарорларини қабул қилиш - технопарк , техно полис, кам энергия талаб технологиялардан фойдаланиш сиёсати, ишлаб чиқариш фаолиятини интеллектуаллаштириш, иқтисодиётни софтлаштириш ва сервислаштириш билан характерланади. Инновацион иқтисодиётда асосий ўрин юқори ишлаб чиқариш, илм талаб технологияларига ва инсон фаолиятининг турли соҳаларини инновацион ташкил этишга, иқтисодиётда инновацион тизимни шакллантиришга, компьютер технологиялари ва телекоммуникация тизимларига қаратилади. Жаҳон хўжалиги ривожланишининг замонавий босқичида мамлакатларнинг халқаро меҳнат тақсимотидаги ўрни уларнинг тараққиётнинг инновацион жиҳатларини яратиш ва ишлаб чиқаришга тадбиқ этиш, илмий-техник тараққиёт ютуқларидан амалиётда фойдаланиш қобилияти билан аниқланади. Муваффақиятли инновацион ривожланишга таъсир қилувчи асосий омиллар қуйидагилардан иборат: - илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларига юқори ҳаражатлар; - инновацион инфратузилманинг мавжудлиги; - тадқиқот марказлари ва бизнес ўртасидаги алоқа; - давлатнинг рағбатлантирувчи роли; - илғор ахборот ва телекоммуникацион технологиялардан фойдаланиш; - ижодий турдаги юқори малакали

ресурсларнинг мавжудлиги. Иқтисодийнинг юқори технологик тармоқларини шакллантириш инновацион фаолликни ривожлантиришни, энг аввало ҳозирги шароитларда тез ўзгараётган бозор конъюктурасини ҳисобга олган бозорга машиналарнинг техник-технологик, базавий тизимларини, янги турдаги маҳсулотларни тизимли йўналтиришни талаб қилади. Инновацион фаоллик барча бошқарув даражаларида ва айниқса микродаражада ишлаб чиқиладиган тегишли инновацион сиёсат ва стратегияни тақозо этади. Инновацион маҳсулотни, патентларни, интеллектуал мулк объектларига эгалик ҳуқуқларини сотишдан, шунингдек ИТТКИ ва инновацион технологияларга тўғри ва портфел сармоялардан олинадиган фойдадан ажратмалар кўринишида инновационинвестицион ресурсларни олиш учун керакли шартшароитларни яратиш муҳим. Шу сабабдан такрор ишлаб чиқаришнинг инновацион-инвестицион жараёнлари билан боғлиқ ўзаро молиявий, кредит ва бюджет муносабатларининг бутун тизимида меъёрий-ҳуқуқий базани ривожлантириш ва мустаҳкамлаш зарур. Замонавий шароитларда корхоналарни иқтисодий ривожлантиришнинг янги моделини шакллантириш амалга оширилмоқдаки, унинг энг муҳим тавсифларидан бири инновацион жараёнларни фаоллаштириш ҳисобланади. Шунга боғлиқ равишда Ўзбекистонда миллий инновацион тизим (МИТ)ни шакллантириш нафақат илмий-техник соҳанинг, балки миллий иқтисодий рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим вазифаси ҳисобланади. Давлат томонидан тартибга солиш тизимининг унсури сифатида иқтисодий инновацион ривожлантириш дастури қуйидагиларга эга бўлиши керак: - иқтисодий инновацион ривожлантиришнинг аниқ ифодаланган мақсадлари; -шакллантирилган мақсадларга эришишни таъминловчи функцияларни бажарувчи бошқарув органлари; -бошқарув функцияларини амалга ошириш учун етарли бўлган тартибга солиш объектининг ахборот кўринишини шакллантирувчи тизим; -тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш қуроллари, улар ёрдамида давлат бошқарув органлари корхоналарга ва муҳитга ўз функциялари доирасида таъсир кўрсатадилар. Мавжуд илмий-техник салоҳиятдан самарали фойдаланиш фақат изчил ва узлуксиз амалга оширилаётган илмий-техник сиёсат ёрдамида бажарилиши мумкин. Мазкур сиёсат республиканинг реал ижтимоий-иқтисодий шартшароитларига мос келиши ва уни ривожлантиришнинг энг муҳим муаммоларини ҳал этишга қаратилган бўлиши керак. Ишлаб чиқаришнинг жадаллаштирилган модернизацияси, корхоналарнинг техник ва технологик фойта қуроллантириш асосида

замонавий қувватларни яратиш бугунги кунда жаҳон бозорида рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил этишга имкон беради. Инновацион-технологик ривожланиш катта молиявий маблағларни ва маълум вақтни талаб қилади. Бу жиҳатдан устуворликлар иқтисодиётнинг халқаро савдода анъанавий устунликларга эга тармоқларини жадал ривожлантиришга берилади. Бу қишлоқ хўжалиги ва минерал хомашёни ишлаб чиқариш ва чуқур қайта ишлов бериш бўйича меҳнат ва ресурсталаб тармоқлардир. Инновацион ривожланишнинг амалга оширилиши ҳар бир алоҳида тармоққа нисбатан мақсадга йўналтирилган саноат сиёсатини назарда тутаяди. Илмий-техник салоҳиятнинг самарадорлиги муаммосини ҳал этишда юқорисамарали илмий-техник маҳсулотни ишлаб чиқишнинг ҳар бир бўғинида – ғоялар, тажрибавий намуна туғилишидан бошлаб то уларни ишлаб чиқаришга жорий этишгача ва маълум бир иқтисодий самара олишгача бўлган соҳадаги ишларни фаоллаштиришга куч-қувват ва маблағларни тўплаш алоҳида аҳамиятга эга. Илмий-техник соҳада хорижий иштирокнинг самарали шакли бўлиб қўшма инновацион тузилмаларни тузиш ҳисобланади. Айни вақтда тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш уларни маълум даражада чеклаш билан бирга олиб борилиши мақсадга мувофиқ. Масалан, ишлаб чиқариш инфраструктурасини (энергия тармоғи, қувурўтказгичлар, телекоммуникациялар, йўлдош ва махсус алоқалар ва х.к.) ривожлантиришга қаратилган илмий-техник ва тажриба конструкторлик тузилмаларда ва ишланмаларда хорижий шерикларнинг иштирок этишини чеклаш зарур. Ушбу соҳаларда хорижий иштирокнинг бошқа шаклларида, масалан хорижий кредитлар ва қарзлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бизнинг фикримизча, инновацион сиёсатнинг инновацион йўналтирилганлигини кучайтириш ва уни фаоллаштириш қатор кечиктириб бўлмайдиган қуйидаги вазифаларни кўзда тутаяди:

ихтирочилик ва новаторликни ҳар томонлама иқтисодий қўллабқувватлаган ҳолда илмий-техник дастурларни амалга оширишнинг инновацион-мотивацион механизмларини такомиллаштириш;

“фан-ишлаб чиқариш” замонавий тизимини шакллантириш, бунда унинг алоҳида бўлинмаларини (тадқиқот, конструкторлаш, ишлаб чиқиш, ишлаб чиқаришга жорий этиш ва ўзлаштириш) сармоялаш таркибини жиддий яхшилаш кўзда тутилади;

фундаментал тадқиқотларни ривожлантиришга йўналтирилаётган инвестициялар улушини кўпайтириш. Шундай қилиб, Ўзбекистонда хорижий инвестициялар иштирокидаги саноат корхоналари инновацион фаолияти самарадорлигини ошириш, мамлакат табиий бойликларидан оқилона фойдаланиш, саноат корхоналарининг экспорт салоҳиятини ва мамлакат иқтисодиётидаги аҳамиятини ошириш, тармоқнинг фаолиятини барқарор ривожлантириш пировардида аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш ва мамлакат иқтисодиётини барқарор ўсишига имкон яратади.

Замонавий иқтисодий ривожланишнинг муҳим омили бўлиб инновацион ривожланиш ҳисобланади. Инновация – бу фан ютуқларидан ва илғор тажрибадан фойдаланишга асосланган техника, технология бошқарув соҳасида янгилик киритиш, ва шунингдек бозорда тан олинган моддийлашган энг янги илмий ғоядир. Бу тушунчага янада кенгроқ ёндашиш ҳам мумкин: бу ғоялар, изланишлар, ишланмалар трансформацияси натижаси, ижтимоий ишончга кишиларнинг амалий фаолиятида қўллаш орқали интилувчи янги ёки такомиллаштирилган илмий-техник ёки ижтимоий-иқтисодий ечим. Менежментда инновациялар харидорлар томонидан янги ёки янада такомиллашган деб қабул қилинувчи нафларни таклиф этувчи товарлар ёки хизматларни яратиш ва тақдим этиш деб таърифланади. Бироқ, инновацияларга тегишли асосий хусусиятларга янгилик; бозор талабини қондириш; тижорат орқали сотиш киради. Инновацион фаолият тараққиёти бир текис ривожланувчи жараён дир. Доим мазкур соҳада асосий кўшимча ўсишни таъминлаган етакчи тармоқлар, тармоқости соҳалар ва корхоналар мавжуд. Мамлакатда компанияларнинг инновацион фаоллик даражаси маҳсулотлар, хизматлар, технологик жараёнларнинг янги ёки такомиллаштирилган турларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш билан шуғулланувчи корхоналарнинг умумий корхоналар сонига нисбати сифатида аниқланади. Инновацион инфратузилма фундаментал ва амалий тадқиқотларни, лойиҳавий, тажриба-конструкторлик ва технологик ишланмаларни, лойиҳаларни бевосита амалга оширувчи ёки уларга хизмат кўрсатувчи, шунингдек илмий-техник фаолиятга молиявий, маркетинг, ахборот-маслаҳат, ҳуқуқий ва бошқа хизматларни кўрсатувчи, ўз функциялари ва мулкчилик шакллари бўйича турли кўринишдаги институционал тузилмалар тармоғини ифодалайди. Ривожланган ва айрим ривожланаётган мамлакатларда илмий-техник тараққиётнинг жадаллашиши ва тарқалиши миллий, минтақавий ва тармоқ даражасида

инновацион тизимларнинг шаклланишига ва амал қилишига кўмаклашди. Инновацион тизим таркибига қуйидагилар киради: - инновацион жараённинг бевосита иштирокчилари; - инновацион фаолият билан шуғулланувчи ёки уни қўллабқувватловчи институтлар; - давлат бошқарув органлари; - инновацион фаолият олиб борилаётган муҳит; - ушбу жараён иштирокчилари ўртасидаги ўзаро алоқалар; - ахборот тарқатиш, технологиялар трансферти ва инновацияларни ёйиш каналлари; - инновацион фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган барча ресурслар йиғиндиси сифатида инновацион салоҳият. Ҳозирги замон иқтисодиётида рақобатдошлик даражасини ошириш масаласига инновацион ёндашиш талаб этилади. Инновацион технологияларни, замонавий илмий ютуқларни саноат тармоқларига жадал жорий қилиш орқали жаҳон хўжалиги тизимида миллий иқтисодиётнинг ихтисослашувини кенгайтириш ва саноат ишлаб чиқариши таркибини диверсификация қилиш имконини берадиган янги рақобат устунликларини яратиш зарур. Халқаро рақобатга яхши бардош берувчи маҳсулотнинг кўп қисми нисбатан замонавий техника ва технологиядан фойдаланувчи, янги бошқарув ва ташкилий ечимларни жорий қилувчи ташкилотларда ишлаб чиқарилади. Айрим ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиётли мамлакатлар тажрибаси кўрсатишича, инновацион жараёни хорижий инвестициялар, лекин ҳар қандай эмас, балки узоқ муддатли ҳамда янги технологиялар ва замонавий менежмент билан бирга кириб келувчи инвестициялар ёрдамида жадаллаштириш мумкин. Ушбу мезонларга фақат бевосита хорижий инвестициялар жавоб беради. Иқтисодиётнинг реал сектори тармоқлари инновацион фаоллигини ошириш ва рағбатлантиришнинг ташкилий иқтисодий механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда ҳаётга кенг жорий этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир.

Реал секторда инновацион фаолият юрита оладиган кадрлар тайёрлаш, тармоқларда илғор технологияларга асосланган чуқур технологик модернизациялаш ва инновацион ривожлантиришни амалга ошириш, янги технологияларни яратиш имконини берувчи тизим билан характерланади. Кўплаб ривожланган ва жаҳон иқтисодиётида етакчи ўрин тутадиган мамлакатлар тажрибаси кўрсатишича, рақобатдошликка эришиш ва дунё бозорларига чиқиш, биринчи навбатда иқтисодиётни изчил ислоҳ этиш, таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, юқори технологияларга асосланган янги корхона ва ишлаб чиқариш тармоқларининг жадал ривожланишини таъминлаш, фаолият кўрсатаётган

қувватларни модернизация қилиш ва техник янгилаш жараёнларини тезлаштириш ҳисобидан амалга оширилиши мумкин. Мамлакатни модернизациялаш, саноат тармоқлар рақобатбардошлиги, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва иқтисодий ўсишини таъминлашда инновацион фаолиятни рағбатлантириш муҳим аҳамият касб этади.

REFERENCES

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1983. Стр.278-285.
2. Артемьев И.Е. Рынки технологии в мировом хозяйстве. - М.: Наука, 2009.
3. Коротаев А.В. Новые технологии и сценарии будущего, или Сингулярность уже рядом? - М.: Издательство ЛКИ/URSS, 2009.
4. Мировая экономика: прогноз до 2020 года /под ред. акад. А.А. Дынкина – М.: Магистр, 2008.
5. Меньшиков С.М. «Кристофер Фримен: Длинные волны в экономике». М., ЛЕНАНД, 2014 г. 208-214 стр.
6. Назарова Г.Ф., Салихова Н.М. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, “Иқтисодиёт”, 2011. - 320 б.
7. Назарова Г ва бошқалар. Халқаро менежмент. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2011.
8. Чепель С.В. Роль институционального фактора в обеспечении условий перехода к инновационной модели экономического развития. //Стратегии модернизации и обеспечения долгосрочного устойчивого экономического роста. – Т.: SMI - ASIA, 2011.
10. Berghall Elina, Kiander Jaakko. “The Finnish Model of STI Policy: Experiences and Guidelines”, KNOGG Thematic Network. WP4 Country Report – Finland. Government Institute for Economic Research, Helsinki 2003. P.
11. Гун Цзяньвэнь - Построение региональной инновационной системы и углубляющееся реформирование. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз - 2013 Стр.142-148.
12. World Economic Forum (WEF). 2012. The Global Competitiveness Report 2012-2013. Geneva: World Economic Forum.
13. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш /ЎзР ФА Иқтисодиёт институти; А.Ф.Расулевнинг таҳрири остида, - Т.:KONSAUDITINFORM-NASHR, 2011.